

JAMHURI YA MUUNGANO WA TANZANIA

BUNGE LA TANZANIA

KAMATI YA KUDUMU YA BUNGE YA AFYA NA MASUALA YA UKIMWI

TAARIFA YA SHUGHULI ZA KAMATI KWA MWAKA 2024

*[Imetolewa chini ya Kanuni ya 136 (15) ya Kanuni za Kudumu za
Bunge, Toleo la Februari, 2023]*

Ofisi ya Bunge,
10 Barabara ya Morogoro
S.L.P 941
40490 Tambukareri
DODOMA

FEBRUARI, 2025

YALIYOMO

SEHEMU YA KWANZA.....	1
1.0 UTANGULIZI	1
1.1 Maelezo ya Jumla	1
1.2 Muundo wa Taarifa	1
1.3 Njia zilizotumika katika kutekeleza majukumu	2
1.4 Madhumuni ya Taarifa.....	3
1.5 Msingi wa Shughuli za Kamati.....	3
SEHEMU YA PILI	5
2.0 SHUGHULI ZILIZOTEKELEZWA NA UCHAMBUZI WA YALIYOBAINIKA	5
2.1 Maelezo ya Jumla	5
2.2 Ufafanuzi wa Shughuli za Kamati	5
2.2.1 Ziara za Ukaguzi wa Miradi ya Maendeleo.....	5
2.2.2 Kushughulikia Bajeti	6
2.2.3 Kushughulikia malalamiko dhidi ya vigezo vipya vya udahili wa kada za Afya katika vyuo vya kati.....	6
2.2.4 Kujadili Taarifa za Utekelezaji wa Maazimio ya Bunge	10
2.2.5 Kujadili Taarifa za Utekelezaji wa Bajeti kwa Kipindi cha Julai 2024 – Disemba, 2024.....	10
2.2.6 Kupokea na Kujadili Taarifa za Utendaji	11
2.3 Matokeo ya Shughuli za Kamati kuhusu Wizara ya Afya na Tume ya Kudhibiti UKIMWI Tanzania	11
2.3.1 Hali ya Utekelezaji wa Maazimio ya Bunge	12
2.3.2 Uchambuzi wa Taarifa za Utekelezaji wa Bajeti.....	14
2.3.3 Uchambuzi wa Taarifa za Utendaji za Wizara ya Afya	18
2.3.4 Uchambuzi wa Taarifa za Utendaji wa Tume ya Kudhibiti UKIMWI Tanzania (TACAIDS).....	34
SEHEMU YA TATU	41
3.0 MAONI NA MAPENDEKEZO	41
3.1 Maelezo ya Jumla	41
3.2 Wizara ya Afya	42
3.2.1 Kiwango kidogo cha utoaji wa fedha za miradi ya maendeleo 42	
3.2.2 Lishe Duni	42
3.2.3 Uhaba wa Mtaji kwa Bohari Kuu ya Dawa (MSD)	43
3.2.4 Utekelezaji wa Sheria ya Bima ya Afya kwa wote	43
3.2.5 Changamoto za Uendeshaji wa Mfuko wa Taifa wa Bima ya Afya (NHIF) 44	
3.2.6 Udhhibiti wa UKIMWI, Magonjwa ya Ngoni na Homa Ya Ini	45
3.2.7 Upungufu wa Rasilimali Watu	45
3.2.8 Ongezeko la Matatizo ya Afya ya Akili	46
3.2.9 Kurejesha Jukumu la Udhhibiti wa Chakula na Vipodozi kwa Mamlaka ya Dawa na Vifaa Tiba (TMDA)	46

3.2.10	Vifo vya watoto wachanga nchini	47
3.2.11	Maambukizi ya Ugonjwa wa Malaria	47
3.2.12	Kukosekana kwa Sheria ya Uvunaji, Utunzaji na Upandikizaji wa Chembechembe na Viungo vya Mwili wa Binadamu.....	48
3.3	Tume ya Kudhibiti UKIMWI Tanzania	49
3.3.1	Utegemezi wa fedha za wafadhili katika mapambano dhidi ya VVU na UKIMWI	49
3.3.2	Kuongezeka kwa Maambukizi ya VVU kwa Vijana Walio Kati ya Miaka 15 - 24	49
3.3.3	Mwamko mdogo wa jamii kujitokeza kupima na kujua hali ya maambukizi	50
3.3.4	Ujumuishaji wa Masuala ya UKIMWI (<i>mainstreaming</i>) kwenye Taasisi na Sekta za Umma	50
3.4	HITIMISHO	52
3.4.1	Shukrani.....	52
3.4.2	Hoja	53

ORODHA YA VIELELEZO

KIELELEZO NA 1: Mchanganuo wa makusanyo ya maduhuli kutoka kwenye vyanzo vya Wizara ya Afya.....	15
KIELELEZO NA 2: Ulingano wa Fedha zilizoidhinishwa na Fedha zilizotolewa ..	16
KIELELEZO NA 3: Ulinganisho wa Fedha zilizoidhinishwa na Fedha zilizotolewa (TACAIDS).....	18

SEHEMU YA KWANZA

1.0 UTANGULIZI

1.1 Maelezo ya Jumla

Mheshimiwa Spika, Kwa mujibu wa Kanuni ya 136 (15) ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Februari, 2023, naomba kuwasilisha Taarifa ya Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Afya na Masuala ya UKIMWI kuhusu Shughuli za Kamati kwa kipindi cha Mwezi Februari 2024 hadi Januari 2025. Kanuni hiyo imeweka sharti la lazima kwa kila Kamati kuwasilisha Bungeni Taarifa ya Mwaka ya shughuli zake, kwa madhumuni ya kujadiliwa katika Mkutano wa Mwisho wa Bunge kabla ya Mkutano wa Bajeti.

1.2 Muundo wa Taarifa

Mheshimiwa Spika, Taarifa hii imegawanyika katika sehemu tatu kwa kuzingatia masharti ya Kanuni ya 142 ya Kanuni za Kudumu za Bunge. Sehemu hizo ni kama ifuatavyo: -

- (i) Sehemu ya Kwanza inayohusu utangulizi, inatoa maelezo ya jumla ikiwemo msingi wa shughuli za Kamati na njia zilizotumika na Kamati katika kutekeleza majukumu yake;
- (ii) Sehemu ya Pili inayohusu uchambuzi, inatoa ufafanuzi kamili kuhusu shughuli zilizotekelezwa na uchambuzi wa yaliyobainika wakati wa utekelezaji ikiwa ni pamoja na mafanikio na changamoto; na
- (iii) Sehemu ya Tatu, inabainisha maoni ya jumla kuhusu matokeo ya uchambuzi na kutoa mapendekezo kwa ajili ya uamuzi wa Bunge. Aidha, sehemu hii inahitimisha taarifa na kutoa hoja ili

Bunge liweze kupokea na kukubali Maoni na Mapendekezo yote ya Kamati.

Mheshimiwa Spika, Muundo huu utaliwezesha Bunge lako kuona mtiririko wa Taarifa kwa mawanda yaliyokusudiwa na kubaini kiini cha mapendekezo yatakayotolewa na muktadha wake.

1.3 Njia zilizotumika katika kutekeleza majukumu

Mheshimiwa Spika, Kwa kuzingatia masharti ya Kanuni ya 142 ya Kanuni za Kudumu za Bunge naomba kutaja njia zilizotumika wakati wa utekelezaji wa majukumu ya Kamati. Njia hizo ni: -

- (i) Kutafakari hali ya shughuli za Wizara na Taasisi zake na kuibua ajenda;
- (ii) Kuomba Taarifa Maalumu za Utekelezaji wa shughuli za Wizara na Taasisi zake ili kuzichambua na kuzijadili;
- (iii) Kufanya majadiliano na Wizara ili kupata undani wa hali halisi; na
- (iv) Kufanya majumuisho ya masuala yaliyojitokeza ili kuwa na maoni ya jumla kuhusu masuala hayo na kuandaa mapendekezo.

1.4 Madhumuni ya Taarifa

Mheshimiwa Spika, Kama inavyoelekezwa katika Kanuni ya 136 (15) ya Kanuni za Bunge. Madhumuni ya Taarifa hii ni kubainisha mambo yanayohusu uendeshaji wa shughuli za Wizara na Taasisi inazosisimamia kwa kipindi cha Februari, 2024 hadi Januari, 2025. Lengo ni kuonesha mambo yanayohitaji kuboreshwa ili Bunge liyajadili na kuweza kuyatolea maamuzi kwa kuzingatia madaraka yake kwa mujibu wa **ibara ya 63(2) ya Katiba ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania**.

1.5 Msingi wa Shughuli za Kamati

Mheshimiwa Spika, Msingi wa shughuli za Kamati unatokana na madaraka ya Bunge kwa mujibu wa ibara ya 63(2) ya Katiba ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania ambayo inalitambua Bunge kuwa chombo chenye madaraka kwa niaba ya wananchi, kuisimamia na kuishauri Serikali ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania na vyombo vyake vyote. Aidha, Ibara ya 96(1) ya Katiba inaweka msingi wa Bunge kuunda Kamati za Bunge kwa madhumuni ya utekelezaji bora wa madaraka yake. Vilevile, Kanuni ya 137 ya Kanuni za Bunge ikisomwa kwa pamoja na Nyongeza ya Nane ya Kanuni za Bunge imeanzisha Kamati za Kudumu za Bunge na kufafanua majukumu yake.

Mheshimiwa Spika, Kifungu cha 5 cha Nyongeza ya Nane ya Kanuni za Bunge, kinaainisha Kamati Kumi na Moja za Kudumu za Bunge katika kundi la Kamati za Kisekta. Miongoni mwa Kamati hizo, ni Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Afya na Masuala ya UKIMWI.

Majukumu ya jumla ya Kamati hizo yamebainishwa kwenye kifungu cha 7 (1) cha Nyongeza ya Nane ya Kanuni za Bunge. Majukumu hayo ni: -

- (i) Kushughulikia Bajeti ya Wizara inazosisimamia;
- (ii) Kushughulikia Miswada ya Sheria na Mikataba inayopendekezwa kuridhiwa na Bunge iliyo chini ya wizara inazosisimamia;
- (iii) Kushughulikia Taarifa za Utendaji za kila Mwaka za Wizara hizo Pamoja na Taasisi zilizo chini yake; na
- (iv) Kufuatilia Utekelezaji wa Majukumu ya Wizara hizo.

Mheshimiwa Spika, Kwa mujibu wa Kifungu cha 6 (9) cha Nyongeza ya Nane ya Kanuni za Bunge, Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Afya na Masuala ya UKIMWI imepewa jukumu la kusimamia shughuli za: -

- (i) Wizara ya Afya; na
- (ii) Tume ya Kudhibiti UKIMWI Tanzania - (TACAIDS).

SEHEMU YA PILI

2.0 SHUGHULI ZILIZOTEKELEZWA NA UCHAMBUZI WA YALIYOBAINIKA

2.1 Maelezo ya Jumla

Mheshimiwa Spika, Taarifa hii inahusu shughuli za Kamati ya Kisekta na maudhui yake yanagusa Sekta ya Afya na mambo mtambuka yanayohusu masuala ya UKIMWI. Sehemu hii ya Taarifa inafafanua shughuli za Kamati na uchambuzi wa mambo yaliyobainika. Mambo hayo yanajenga msingi wa maoni na mapendekezo yanayohitaji uamuzi wa Bunge.

2.2 Ufafanuzi wa Shughuli za Kamati

Mheshimiwa Spika, Shughuli za Kamati zililenga kubainisha iwapo utekelezaji wa mipango na majukumu ya Wizara na Taasisi zake, unawezesha maisha bora kama ilivyokusudiwa katika Dira ya Taifa ya Maendeleo, 2025. Aidha, ili kukamilisha azma ya Bunge kuwa sauti na chombo halisi cha uwakilishi wa Wananchi; Sera, Sheria, Kanuni na miongozo mbalimbali kuhusu shughuli za umma katika sekta ya Afya zilizingatiwa.

Mheshimiwa Spika, Ufafanuzi wa shughuli hizo ni kama ifuatavyo: -

2.2.1 Ziara za Ukaguzi wa Miradi ya Maendeleo

Mheshimiwa spika, Ukaguzi wa miradi ya maendeleo ni moja ya shughuli muhimu za Kamati zinazofanikisha utekelezaji wa madaraka ya Bunge. Shughuli hii hufanyika kwa mujibu wa Kanuni ya 117(1) ya Kanuni za kudumu za Bunge ambapo ilihusisha kubaini na kutambua miradi inayostahili kutembelewa. Jumla ya miradi mitano (5) ya maendeleo iliyotengewa fedha

kwa Mwaka 2023/2024 na inayotekelezwa na Wizara ya Afya na Ofisi ya Waziri Mkuu (Sera, Bunge na Uratibu) ilitembelewa na kukaguliwa katika Mkoa wa Mwanza, Geita na Singida.

2.2.2 Kushughulikia Bajeti

Mheshimiwa Spika, Shughuli hii ilihusu uchambuzi wa Taarifa za Utekelezaji wa Bajeti kwa Mwaka wa Fedha 2023/2024 na Makadirio ya Mapato na Matumizi ya Serikali kwa Mwaka wa Fedha 2024/2025. Kazi hii ilifanyika tarehe 18 hadi 27 Machi, 2024 kwa mujibu wa Kanuni ya 117 (2) ya Kanuni za Kudumu za Bunge.

Mheshimiwa Spika, Kwa ujumla maoni, ushauri na mapendekezo yaliyotokana na shughuli ya ukaguzi wa miradi ya maendeleo pamoja na uchambuzi wa bajeti yaliwasilishwa Bungeni wakati wa Mkutano wa Kumi na Tano wa Bunge. Ni matumaini ya Kamati kuwa, Serikali inaendelea kuzingatia maoni, ushauri na mapendekezo yaliyotolewa wakati huo ili kuboresha utendaji katika shughuli zake za kila siku.

2.2.3 Kushughulikia malalamiko dhidi ya vigezo vipya vya udahili wa kada za Afya katika vyuo vya kati

Mheshimiwa Spika, Itakumbukwa kuwa ulitoa maelekezo kwa Kamati mbili za Kudumu za Bunge ambazo ni Kamati ya Afya na Masuala ya UKIMWI na Kamati ya Elimu, Utamaduni na Michezo kufanya kikao cha pamoja ili kushughulikia malalamiko dhidi ya vigezo vipya vya udahili wa kada za Afya katika vyuo vya kati.

Mheshimiwa Spika, Msingi wa maelekezo hayo ulitokana na maombi ya Umoja wa Vyuo Binafsi vya Afya vya Kati Tanzania, [*Association of Private Health Colleges in Tanzania-(APHECOT)*] yaliyowasilishwa kwako. Umoja huo kwa mara ya kwanza uliomba kibali chako ili viongozi wake wakutane na Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Afya na Masuala ya UKIMWI. Kwa busara zako, uliridhia Kamati iliyolengwa ikutane na APHECOT ambapo siku ya Ijumaa, tarehe 17 Mei, 2024 Kamati ilikutana na kuanza kulifanyia kazi suala la malalamiko dhidi ya vigezo vipya vya udahili katika vyuo vya kati vya Afya.

Mheshimiwa Spika, Katika kikao hicho, APHECOT waliwasilisha malalamiko dhidi ya vigezo vipya vya udahili wa kada za Afya katika vyuo vya kati kwa kada ya Fiziotherapia, Famasia na Uuguzi na Ukunga ambavyo vilitarajiwa kuanza kutumika katika Mwaka wa masomo 2024/2025. Kwa kuzingatia wigo wa Wizara zinazohusika katika suala hilo, Kamati iliomba ridhaa yako ili kupata nafasi ya kukutana na Wizara ya Afya kwa pamoja na Wizara ya Elimu, Sayansi na Teknolojia kwa lengo la kupata mtazamo wa Serikali kuhusu malalamiko yaliyowasilishwa.

Mheshimiwa Spika, Kwa mamlaka yako, ulielekeza kifanyike kikao cha pamoja kati ya Kamati ya Afya na Masuala ya UKIMWI pamoja na Kamati ya Elimu, Utamaduni na Michezo ili kushughulikia malalamiko ya APHECOT.

Mheshimiwa Spika, Kamati mbili ulizozielekeza kukutana zilifanya kikao cha pamoja siku ya Jumatano, tarehe 5 Juni, 2024, Alhamis, tarehe 6 Juni, 2024 na Jumanne, tarehe 11 Juni, 2024.

Katika vikao hivyo yaliibuka maazimio matatu ambayo yalitolewa kama ushauri kwa Serikali. Ushauri huo ni:-

- (i) Wadau washirikishwe na wapewe elimu ya kutosha kuhusu vigezo vipya vya udahili kabla ya kuanza kutumika katika Mwaka mpya wa masomo 2025/2026;
- (ii) Baraza la Taifa la Elimu ya Ufundi na Mafunzo ya Ufundi Stadi (NACTVET) litekeleze majukumu lililopewa kwa mujibu wa sheria sura namba 129 ikiwemo majukumu lililoyakasimu kwa Wizara ya Afya; na
- (iii) Kuanzishwe chombo mahususi cha usimamizi na uendeshaji wa vyuo vya kati vya afya vilivyo chini ya Wizara ya Afya ili kuwezesha uendeshaji bora wa mafunzo ya fani za kada ya afya.

Mheshimiwa Spika, Tarehe 18 Oktoba, 2024 Serikali iliwasilisha Taarifa ya utekelezaji wa ushauri uliotolewa na Kamati ikiwa ni sehemu ya maagizo yaliyotolewa ili yawasilishwe katika vikao vya Kamati vya mwezi Oktoba, 2024. Taarifa hiyo iligusia masuala yote yaliyoshauriwa na Kamati na kuonesha namna utekelezaji unavyoendelea. Utekelezaji huo ni kama ifuatavyo: -

- (i) Uelimishaji na ushirikishwaji wa wadau kuhusu vigezo vipya vya udahili kabla ya Mwaka mpya wa masomo 2025/2026; Serikali kupitia Wizara ya Afya ilieleza kuwa itaandaa vikao vya wadau wa mitaala ya mafunzo kwa kila mtaala ili kupata maoni yao yatakayosaidia kufanya maboresho ya mitaala hiyo. Kwa kipindi cha Disemba, 2024 hadi Mei, 2025 wadau wataelimishwa kuhusu uandaaji wa mitaala na

taratibu za kufuata iwapo mdau hajaridhika na maboresho yaliyofanyika kwenye mitaala. Aidha, Kwa kipindi cha Julai, 2025 hadi Septemba, 2025 mitaala iliyohuishwa itasambazwa ili kuanza kutumika kwenye Mwaka wa masomo 2025/2026 utakaoanza mwezi Oktoba, 2025;

- (ii) Kuhusu Baraza la Taifa la Elimu ya Ufundi na Mafunzo ya Ufundi Stadi (NACTVET) litekeleze majukumu lililopewa kwa mujibu wa sheria sura namba 129 ikiwemo majukumu lililoyakasimu kwa Wizara ya Afya; Serikali kupitia Wizara ya Elimu, Sayansi na Teknolojia ilieleza kuwa jukumu la kuratibu utahini na mitihani linalotekelezwa na Wizara ya Afya, litekelezwe na taasisi husika za mafunzo na Wizara ya Afya imeelekezwa kuanzisha mchakato wa kuzijengea uwezo taasisi za mafunzo zilizo chini yake ili ziweze kuendesha mitihani yake zenyewe; na
- (iii) Uanzishwaji wa chombo mahususi cha usimamizi na uendeshaji wa vyuo vya kati vya Afya vilivyo chini ya Wizara ya Afya; Serikali kupitia Wizara ya Afya ilieleza kuwa imeanza mchakato wa kuanzisha chombo mahususi cha usimamizi na uendeshaji wa vyuo vya afya ili kuimarisha usimamizi wa mafunzo kwenye vyuo hivyo. Hatua iliyofikiwa mpaka mwezi Oktoba 2024 ni pamoja na kuandaa rasimu ya andiko dhana la uanzishwaji wa chombo cha usimamizi wa mafunzo kwenye vyuo vya Afya vya Serikali na kuundwa kamati maalumu ya kukusanya maoni yatakayoweza uanzishwaji wa chombo hicho.

Mheshimiwa Spika, Kamati inaendelea kusisitiza kuwa Serikali izingatie na kutekeleza ushauri uliotolewa kwa ajili ya kuboresha suala zima la elimu ya kada za Afya katika vyuo vya kati, kwani vyuo hivyo vimekua ni msaada mkubwa katika kuzalisha wataalam mbalimbali ambao husaidia kutoa huduma bora za Afya kwa wananchi katika ngazi zote za huduma za Afya nchini.

2.2.4 Kujadili Taarifa za Utekelezaji wa Maazimio ya Bunge

Mheshimiwa Spika, Bunge lilipitisha maazimio mbalimbali yaliyotokana na Taarifa za Kamati za Bunge katika mkutano wa Kumi na Nne wa Bunge uliofanyika kuanzia tarehe 30 Januari hadi 16 Februari, 2024. Miongoni mwa maazimio hayo yanatokana na Taarifa ya Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Afya na Masuala ya UKIMWI kwa Mwaka 2024/2025. Taarifa hiyo, pamoja na mambo mengine ilipendekeza mambo ya kufanyiwa kazi katika Sekta ya Afya na masuala mtambuka ya UKIMWI.

2.2.5 Kujadili Taarifa za Utekelezaji wa Bajeti kwa Kipindi cha Julai 2024 – Disemba, 2024

Mheshimiwa Spika, Shughuli hii ililenga kubainisha iwapo mwenendo wa utekelezaji wa bajeti unalingana na matarajio ya Bunge. Kamati ilipokea na kuchambua Taarifa za utekelezaji wa bajeti kwa kipindi cha nusu mwaka (Julai - Disemba 2024) kutoka Wizara ya Afya na Tume ya Kudhibiti UKIMWI Tanzania. Mambo makuu katika Taarifa hizo yalihusu makusanyo ya maduhuli ikilinganishwa na lengo la makusanyo pamoja na upatikanaji wa fedha ikilinganishwa na kiasi kilichoidhinishwa.

Uchambuzi wa mambo yaliyobainika unabainishwa katika Taarifa hii sambamba na maoni na mapendekezo ya Kamati kuhusu matokeo ya uchambuzi huo.

2.2.6 Kupokea na Kujadili Taarifa za Utendaji

Mheshimiwa Spika, Kupokea na kujadili Taarifa za utendaji wa Wizara ya Afya na Tume ya Kudhibiti UKIMWI Tanzania ni mojawapo ya njia za kufuatilia shughuli za umma. Taarifa hizo, zilijadiliwa kwa kulinganishwa na msingi, madhumuni na majukumu ya Wizara na Taasisi zilizo chini yake ili kuona hatua mbalimbali zinazochukuliwa katika kuboresha ustawi wa wananchi.

Mheshimiwa Spika, Uchambuzi wa Taarifa za utendaji ulilenga kuliwezesha Bunge kuisimamia na kuishauri Serikali inavyostaili kuhusu Sekta ya Afya pamoja na mapambano dhidi ya UKIMWI. Lengo hilo linatimizwa kwa Kamati kuripoti Bungeni matokeo ya shughuli hizo kwa kubainisha masuala yaliyojitokeza, maoni na mapendekezo kuhusu mambo hayo chini ya Wizara ya Afya na Tume ya Kudhibiti UKIMWI Tanzania.

2.3 Matokeo ya Shughuli za Kamati kuhusu Wizara ya Afya na Tume ya Kudhibiti UKIMWI Tanzania

Mheshimiwa Spika, Kama ilivyobainishwa katika Taarifa hii, lengo na utaratibu wa Kamati kuwasilisha Taarifa hii Bungeni ni kuliwezesha Bunge kupitisha mapendekezo yanayoweza kufanyiwa kazi wakati wa mchakato wa uandaaji wa bajeti na utekelezaji wa bajeti. Ili kufanikisha hilo, masuala yaliyojitokeza wakati wa shughuli za Kamati yanabainishwa kwa kila sekta. Kwa upande wa sekta ya Afya chini

ya Wizara ya Afya, uchambuzi unabainisha mambo mbalimbali ikiwemo changamoto. Ufafanuzi wa matokeo hayo ya uchambuzi ni kama ifuatavyo: -

2.3.1 Hali ya Utekelezaji wa Maazimio ya Bunge

Mheshimiwa Spika, Taarifa za utekelezaji wa maazimio ya Bunge zimeonesha kuwa, baadhi ya maazimio yametokelezwa na mengine yanaendelea kutekelezwa. Mfano wa maazimio yaliyoripotiwa kutekelezwa ni azimio kuhusu Serikali kutoa kipaumbele cha ajira kwenye Sekta ya Afya katika ngazi mbalimbali ili huduma ziweze kupatikana kwa wakati na katika ubora unaostahili na azimio kuhusu Mamlaka ya Usimamizi wa Bima Tanzania (TIRA) kuwezesha kisheria kwa kuwekewa Kanuni chini ya Sheria ya Bima ya Afya kwa Wote ili kuipa mamlaka ya kudhibiti utoaji wa huduma za Bima ya Afya nchini. Uchambuzi wa Taarifa ya Utekelezaji umeonesha kuwa, hadi kufikia mwezi Disemba, 2024 watumishi 13,193 walijajiriwa na Serikali. Aidha, Kifungu Na. 7 cha Sheria ya Bima ya Afya kwa Wote kimeipa Mamlaka ya Usimamizi wa Bima nchini (TIRA) majukumu kwa lengo la kusimamia utoaji wa huduma za Bima ya Afya nchini na Kanuni namba 19 (1)(e) ya Kanuni za Bima ya Afya kwa Wote inaipa TIRA mamlaka ya kudhibiti utoaji huduma za bima ya afya kupitia skimu za bima zilizosajiliwa nchini.

Mheshimiwa Spika, Mfano wa maazimio yanayoendelea kufanyiwa kazi ni pamoja na kuweka mikakati thabiti ya kushirikisha sekta binafsi (*Public Private Partnership - PPP*) na kurahisisha uwekezaji wa viwanda vya dawa pamoja na vifaa

tiba nchini ili kukidhi soko la ndani na nje, Bohari kuu ya Dawa (MSD) kupewa mtaji, kufufua Kiwanda cha Dawa cha Arusha (*Tanzania Pharmaceutical Industries*) na kuongeza uzalishaji katika Kiwanda cha Dawa cha Keko (*Keko Pharmaceutical Industries*) ambacho Serikali imewekeza kwa asilimia 70. Hivyo, Kamati itaendelea kufuatilia utekelezaji wa maazimio ya Bunge wakati wote ili kutoa mrejesho wa utekelezaji wake.

Mheshimiwa Spika, Uchambuzi wa Taarifa za utekelezaji ulibainisha maazimio ambayo hayajatekelezwa kikamilifu. Mfano wa maazimio hayo ni pamoja na maazimio kuhusu udhibiti wa chakula na vipodozi kurejeshwa kwa Mamlaka ya Dawa na Vifaa Tiba (TMDA) na fedha zilizoidhinishwa na Bunge hususan fedha za miradi ya maendeleo kutolewa kwa wakati. Hili limejidhirisha katika fedha zilizoidhinishwa kwa ajili ya miradi ya maendeleo kwa mwaka wa fedha 2023/2024, ambapo hadi kufika mwisho wa mwaka Juni, 2024 fedha zilitolewa kwa kiwango cha asilimia 52 tu.

Mheshimiwa Spika, Kwa upande wa Tume ya Kudhibiti UKIMWI Tanzania (TACAIDS), Uchambuzi umebainisha kwamba, sehemu kubwa ya maazimio imefanyiwa kazi. Hata hivyo, baadhi ya maazimio yanaendelea kufanyiwa kazi. Maazimio hayo ni muhimu kutekelezwa na ufuatiliaji unapaswa kuendelea. Mfano wake ni pamoja na azimio kuhusu kutenga na kutoa fedha za ndani kwa wakati kwa ajili ya mwitikio endelevu wa mapambano dhidi ya UKIMWI. Taarifa iliyowasilishwa ilionesha kuwa, Serikali kwa kushirikiana na wadau imeandaa Mpango

wa uendelevu wa mwitikio wa VVU na UKIMWI nchini (*HIV Response Sustainability Roadmap*) ili kupata rasilimali endelevu za ndani katika mapambano dhidi ya VVU na UKIMWI bila kutegemea msaada kutoka kwa wafadhili.

Mheshimiwa Spika, Vilevile Taarifa ilifafanua zaidi kwamba, TACAIDS imefanya mapitio ya Sera ya UKIMWI ya mwaka 2001 na kuandaa rasimu ya Sera ya Taifa ya UKIMWI ya mwaka 2001 Toleo la mwaka 2025 pamoja na Mkakati wa utekelezaji wa Sera husika. Hatua inayoendelea sasa ni kupata maoni ya wadau ambayo ni hatua muhimu ya wadau kushauri kuhusu mapendekezo yaliyotolewa kwenye Sera. Marekebisho ya Sera yamepangwa kukamilika katika mwaka 2024/2025.

Mheshimiwa Spika, Naomba kulihakikishia Bunge kuwa, Kamati itaendelea kufuatilia utekelezaji wa Maazimio ya Bunge ambayo yanaendelea kutekelezwa na yale ambayo hayakutekelezwa.

2.3.2 Uchambuzi wa Taarifa za Utekelezaji wa Bajeti

Mheshimiwa Spika, Uchambuzi wa Taarifa za Utekelezaji wa Bajeti ulifanyika ili kujiridhisha na hatua iliyofikiwa katika utekelezaji wa bajeti. Taarifa zilizowasilishwa zilibainisha masuala yafuatayo: -

(a) Mwelekeo wa Kukusanya Pungufu ya Lengo

Mheshimiwa Spika, Imebainika kwamba Makusanyo ya maduhuli kwa kipindi cha nusu mwaka (Julai, 2024 hadi Disemba, 2024) ni ya wastani. Hadi mwezi Disemba 2024 jumla ya **Shilingi 358,101,667,833.18** zilikusanywa sawa na

asilimia 47 ya lengo lililowekwa la kiasi cha **Shilingi 756,866,060,248.00**.

Mheshimiwa Spika, Uchambuzi umeonesha maeneo matatu ya makusanyo kwa Wizara ya Afya. Maeneo hayo ni Hospitali za Rufaa za Mikoa, Makao Makuu ya Wizara na Taasisi, Hospitali za Taifa, Maalum na Kanda. Aidha, imebainika kuwa Makao Makuu ya Wizara imekusanya kiwango cha juu ikilinganishwa na makusanyo kutoka Hospitali za Rufaa za Mikoa na kwenye Taasisi, Hospitali za Taifa, Maalum na Kanda kama inavyoonekana katika Kielelezo Namba 1.

KIELELEZO NA 1: Mchanganuo wa makusanyo ya maduhuli kutoka kwenye vyanzo vya Wizara ya Afya

NA	TAASISI	KIASI KILICHOKADIRIWA KUKUSANYWA (2024/2025)	KIASI KILICHOKUSANYWA (JULAI – DISEMBA, 2024)	ASILIMIA
1.	Makao Makuu ya Wizara	70,828,500,189.69	35,119,182,493.51	50
2.	Hospitali za Rufaa za Mikoa	134,171,499,810.31	63,894,499,018.42	48
3.	Taasisi, Hospitali za Taifa, Maalum na Kanda	551,866,060,248.00	259,087,986,321	47
JUMLA		756,866,060,248.00	358,101,667,833.18	47

Chanzo; Taarifa ya Wizara ya Afya kuhusu Utekelezaji wa Bajeti kwa kipindi cha nusu Mwaka (Julai - Disemba, 2024)

(b) Upatikanaji wa kiasi kidogo cha fedha iliyoidhinishwa na Bunge

Mheshimiwa Spika, Wizara ya Afya (Fungu 52) ilitengewa kiasi cha **Shilingi 1,311,837,466,000.00** kwa ajili ya Matumizi ya Kawaida na Miradi ya Maendeleo. Hadi kufikia

Disemba 2024, jumla ya **Shilingi 595,915,328,104.07** zilipokelewa, sawa na asilimia 45 ya fedha zilizoidhinishwa kama inavyoonekana katika Kielelezo Namba 2.

KIELELEZO NA 2: Ulingano wa Fedha zilizoidhinishwa na Fedha zilizotolewa

MATUMIZI	KIASI KILICHODHINISHWA 2024/2025	KIASI KILICHOTOLEWA (JULAI – DISEMBA 2024)	ASILIMIA
Mishahara	484,935,496,000.00	196,766,008,662.05	41
Matumizi Mengineyo	147,331,724,000.00	50,294,262,772.44	34
Maendeleo Ndani	416,258,609,000.00	171,996,259,387.21	41
Maendeleo Nje	263,311,637,000.00	176,858,797,282.37	67
JUMLA	1,311,837,466,000.00	595,915,328,104.07	45

Chanzo; Taarifa ya Wizara ya Afya kuhusu Utekelezaji wa Bajeti kwa kipindi cha nusu Mwaka (Julai - Disemba, 2024)

Mheshimiwa Spika, Imebainika kuwa, hali ya upatikanaji wa fedha za ndani zinazotolewa kwa ajili ya Miradi ya Maendeleo si ya kuridhisha. Hadi kufikia mwezi Disemba 2024 fedha za ndani za maendeleo zilizotolewa ni asilimia 41 tu ya fedha zote zilizoidhinishwa. Hii inaonesha kuwa kiasi cha **Shilingi 171,996,259,387.21** ndicho kimetolewa kutoka katika kiasi cha **Shilingi 416,258,609,000.00** cha fedha za ndani zilizoidhinishwa kwa ajili ya Miradi ya Maendeleo.

Mheshimiwa Spika, Mwenendo wa kutoa fedha za ndani kwa ajili ya kutekeleza Miradi ya Maendeleo sio mzuri kwani hali hii inakwamisha utekelezaji wa miradi kwa

wakati na kurudisha nyuma maendeleo ya sekta ya Afya. Aidha, kwa kiasi kikubwa imebainika kuwa baadhi ya miradi ya maendeleo inatekelezwa moja kwa moja kwa fedha kutoka nje ya nchi bila ya uwepo wa fedha za ndani. Hali hii inadhihirisha kuna utegemezi wa nchi katika kutekeleza miradi yake. Hivyo, ni muhimu Serikali ikatoa fedha za ndani kwa ajili ya miradi ya maendeleo ya sekta ya Afya mapema ili miradi itekelezwe na kukamilika ndani ya muda uliopangwa.

Mheshimiwa Spika, Kwa upande wa Tume ya Kudhibiti UKIMWI Tanzania (Fungu 92), imebainika kuwa hali ya upatikananji wa fedha ni ya kuridhisha. Fedha zilizoidhinishwa kwa ajili ya Matumizi ya Kawaida na Miradi ya Maendeleo ni **Shilingi 17,808,981,000.00**. Kati ya fedha hizo **Shilingi 4,542,483,000.00** ni Matumizi ya Kawaida na **Shilingi 13,266,498,000.00** ni kwa ajili ya kutekeleza Miradi ya Maendeleo. Hadi kufikia mwezi Disemba 2024, fedha za Matumizi ya Kawaida zimepokelewa **Shilingi 2,048,884,916.00** sawa na **asilimia 45**. Aidha, fedha kwa ajili ya kutekeleza Miradi ya Maendeleo zimepokelewa **Shilingi 10,506,372,717.52** sawa na **asilimia 79** ya fedha zilizoidhinishwa kwa ajili ya Miradi ya Maendeleo. Mchanganuo wa fedha zilizoidhinishwa na fedha zilizotolewa umeoneshwa katika kielelezo namba 3.

KIELELEZO NA 3: Ulinganisho wa Fedha zilizoidhinishwa na Fedha zilizotolewa (TACAIDS)

MATUMIZI	KIASI KILICHODHINISHWA 2024/2025	KIASI KILICHOTOLEWA (JULAI – DISEMBA 2024)	ASILIMIA
Mishahara	1,817,358,000.00	862,022,166.00	47
Matumizi Mengineyo	2,725,125,000.00	1,186,862,750.00	44
Maendeleo Ndani	1,880,000,000.00	940,000,000.00	50
Maendeleo Nje	11,386,498,000.00	9,566,372,717.52	84
JUMLA	17,808,981,000.00	12,555,257,633.52	70

Chanzo; Taarifa ya Utekelezaji wa Bajeti Tume ya Kudhibiti UKIMWI Tanzania-TACAIDS
(Julai - Disemba, 2024)

Mheshimiwa Spika, Licha ya hali ya upatikanaji wa fedha kuwa inayoridhisha, lakini bado imebainika kuwa kwa kiasi kikubwa baadhi ya miradi ya maendeleo inatekelezwa kwa fedha za wafadhili kutoka nje ya nchi. Hali hii inadhihirisha kwamba kuna utegemezi wa nchi katika kutekeleza miradi yake. Hivyo, ni muhimu Serikali kufikiri na kujipanga kuwa na fedha za ndani kwa wingi bila kutegemea fedha za wafadhili kutoka nje ya nchi kwa ajili ya utekelezaji wa miradi ya kudhibiti UKIMWI.

2.3.3 Uchambuzi wa Taarifa za Utendaji za Wizara ya Afya

Mheshimiwa Spika, Uchambuzi wa Taarifa za utendaji ulifanyika kwa kuoanisha hali ya utendaji na uendeshaji, matarajio ya wananchi, Ilani ya CCM, Mpango wa Taifa wa Maendeleo wa Miaka Mitano pamoja na Sera na Sheria. Matokeo ya uchambuzi huo yanaonesha ifuatavyo: -

(a) Bohari Kuu ya Dawa (MSD)

Mheshimiwa Spika, Majukumu makuu ya Bohari Kuu ya Dawa ni Uzalishaji, Ununuzi, Utunzaji na Usambazaji wa bidhaa za Afya kwenda kwenye vituo vya umma vya kutolea huduma za Afya na vile vya binafsi vilivyoidhinishwa na Wizara ya Afya. Katika kutekeleza majukumu yake yaliyoainishwa kwa sasa MSD inatumia Mpango Mkakati wa Tatu wa Taasisi ambao ni wa miaka mitano (2021-2026).

Mheshimiwa Spika, Uchambuzi wa Taarifa ya Utendaji wa Bohari ya Kuu ya Dawa hadi kufikia mwezi Juni, 2024, umebainisha masuala yafuatayo: -

- (i) Kuongezeka kwa mapato kutoka **shilingi bilioni 378.77** kwa mwaka wa fedha 2022/2023 hadi kufikia kiasi cha **shilingi bilioni 553.114** kwa mwaka 2023/2024, sawa na ongezeko la **asilimia 46**;
- (ii) Kuimarika kwa utimizaji wa mahitaji ya vituo vya kutolea huduma kutoka asilimia 75 mwaka wa fedha 2022/2023 na kufikia asilimia 86 kwa mwaka wa fedha 2023/2024;
- (iii) Kuongeza ununuzi wa bidhaa za afya kutoka kwa wazalishaji wa ndani ambapo kwa mwaka wa fedha 2023/2024, bidhaa za afya zenye thamani ya **shilingi bilioni 22.1** zilinunuliwa ikiwa ni sawa na ongezeko la asilimia 57 kutoka kiasi cha **shilingi bilioni 14.1** kwa mwaka wa fedha 2021/2022; na

(iv) Kuanza uzalishaji wa mipira ya mikono (*examination gloves*) katika kiwanda cha mipira ya mikono cha Idofi Njombe, ambapo jumla ya mipira ya mikono **milioni 4** imezalishwa kuanzia mwezi Februari hadi Juni, 2024.

Mheshimiwa Spika, Pamoja na mafanikio hayo yaliyotokana na utendaji mzuri, Kamati imebaini changamoto mbalimbali zinazoikabili Bohari Kuu ya Dawa zinazosababisha kutokutekeleza majukumu yake ipasavyo. Moja ya changamoto kubwa ni uhaba wa Mtaji. Ikumbukwe kuwa suala la mtaji kwa Bohari Kuu ya Dawa limekua ni hitaji la muda mrefu ambapo mtaji wa kiasi cha **shilingi bilioni 561.5** umekua ukihhitajika kwa ajili ya kuwezesha shughuli za Uzalishaji, Ununuzi na Utunzaji wa bidhaa za afya kwa ufanisi. Hadi kufikia mwezi Juni, 2024 kilitolewa kiasi cha **shilingi bilioni 100** tu kama sehemu ya mtaji sawa na asilimia 17.8 ya mtaji wote. Kiasi hicho kimetumika kuhudumia mahitaji ya vituo vya kutolea huduma za afya na kuimarisha mahusiano na wazabuni mbalimbali kwa kulipa madeni ambayo Bohari inadaiwa. Ni dhahiri kuwa kiasi kilichotolewa hakitoshi kutekeleza majukumu ya Bohari kwa ufanisi kwani ni kiasi kidogo ikilinganishwa na mahitaji halisi. Kwa sasa Bohari ya Dawa bado inahitaji kiasi cha **shilingi bilioni 461.5** kama sehemu ya mtaji ili kuweza kutekeleza majukumu yake kwa ufanisi.

(b) Mfuko wa Taifa wa Bima ya Afya (NHIF)

Mheshimiwa Spika, Mfuko wa Taifa wa Bima ya Afya ulianzishwa kwa mujibu wa Sheria, Sura 395 kutokana na mabadiliko katika Sekta ya Afya yaliyoanza miaka ya 1990. Lengo la mfuko huu lilikua kusimamia upatikanaji wa huduma za matibabu kwa watumishi wa umma na wategemezi wao. Katika kutekeleza Sera ya Afya ya mwaka 2007, marekebisho mbalimbali yamefanyika katika mfuko huo kwa lengo la kupanua wigo wa wanachama na kuongeza ufanisi katika utekelezaji wa majukumu ambapo kwa sasa mfuko unahudumia makundi mbalimbali ya wanachama ikiwemo Waheshimiwa Wabunge, Kampuni Binafsi, Wanafunzi, Wajasiriamali, Wakulima, Watoto na watu binafsi kupitia utaratibu wa vifurushi vya bima ya afya ambavyo wananchi wanajiunga kwa hiari.

Mheshimiwa Spika, Kamati imefuatilia hali ya Mfuko wa Bima ya Afya hadi kufikia Juni, 2024 na kubaini mambo yafuatayo: -

- (i) Kuimarika kwa ukusanyaji wa mapato kufikia **shilingi bilioni 756.48** ukilinganisha na **shilingi bilioni 696.72** zilizokusanywa mwaka 2022/2023;
- (ii) Kuongezeka kwa usajili wa vituo vya matibabu kufikia **10,004** nchini kote ukilinganisha na vituo **9,186** mwaka 2022/2023; na

(iii) Kuimarika kwa matumizi ya TEHAMA katika kutekeleza majukumu ya mfuko, mfano mfumo wa uchakataji wa madai, [*Claims Management Information System (CMIS)*] umewezeshwa kuchakata madai na kupunguza ushiriki wa daktari (*automatic claims processing*).

Mheshimiwa Spika, Licha ya mfuko kupiga hatua kadhaa katika kufanikisha malengo ya kuanzishwa kwake lakini bado kuna changamoto mbalimbali zinazoathiri hali ya mfuko. Changamoto hizo ni: -

- (i) Kuwepo kwa vitendo vya udanganyifu wa matumizi ya kadi ya Bima ya Afya;
- (ii) Kuwepo kwa mwamko mdogo wa wananchi kujiunga na huduma ya Bima ya Afya kutokana na kutokutolewa kwa elimu kuhusu umuhimu wa huduma ya Bima ya Afya; na
- (iii) Kuongezeka kwa magonjwa yasiyo ya kuambukiza (*Non-Communicable Diseases*) na gharama za matibabu yake.

(c) Utekelezaji wa Sheria ya Bima ya Afya kwa wote

Mheshimiwa Spika, Tarehe 1 Novemba, 2023 Bunge lako tukufu lilitunga Sheria ya Bima ya Afya kwa wote wakati wa Mkutano wa Kumi na Tatu wa Bunge. Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania, Mheshimiwa Dkt. Samia Suluhu Hassan alisaini kuwa Sheria rasmi mnamo tarehe 19

Novemba, 2023. Sheria hiyo, ilitangazwa rasmi katika gazeti la Serikali Toleo Namba 48 la tarehe 1 Desemba, 2023 kuwa Sheria ya Bima ya Afya kwa Wote, Namba 13 ya Mwaka 2023.

Mheshimiwa Spika, Katika kufuatilia utekelezaji wa Sheria hiyo, imebainika hatua zilizofikiwa ni pamoja na: -

- (i) Kuandaliwa kwa Kanuni za Bima ya Afya kwa Wote, zilizotangazwa kupitia gazeti la Serikali Toleo Namba 809 la mwaka 2024;
- (ii) Kufunguliwa kwa akaunti za mfuko wa kugharamia wasio na uwezo kwa ajili ya kuhifadhi fedha; na
- (iii) Kutambuliwa kwa idadi ya watu wasio na uwezo wanaohitaji kugharamiwa huduma za Afya, ambapo kwa mujibu wa sensa ya watu na makazi, Tanzania Bara ina kaya **3,917,457** zisizo na uwezo. Kati ya kaya hizo zisizo na uwezo, kuna kaya **1,264,978** sawa na asilimia 32.3 zimetambuliwa kama kaya zenye umasikini uliokithiri na zinanufaika na huduma za TASAF (*The Tanzania Social Action Fund*) ambapo Serikali itaanza na kundi hilo.

Mheshimiwa Spika, Kuhusu mwenendo wa mfuko wa kugharamia watu wasio na uwezo kupitia sheria ya bima ya afya kwa wote, imebainika kuwa katika mwaka wa fedha 2024/2025 Serikali imebainisha vyanzo mahsusi vya kugharamia kundi hilo la wananchi vinavyokadiriwa kukusanya kiasi cha **shilingi bilioni 173.5**. Hadi kufikia mwezi

Novemba, 2024, kiwango kilichokusanywa ni **shilingi bilioni 47.13** tu sawa na asilimia 27.

Mheshimiwa Spika, Licha ya kukamilika kwa baadhi ya hatua kama sehemu ya maandalizi ya utekelezaji wa Sheria ya Bima ya Afya kwa wote, bado kuna hatua nyingine zinaendelea kuchukuliwa ili kuhakikisha utekelezaji huo unafanyika bila kikwazo. Hatua hizo ni pamoja na ukamilishaji wa miongozo ya usimamizi na udhibiti wa bima ya afya; ukamilishaji wa kitita cha mafao cha bima ya afya kwa wote; utoaji wa elimu kwa umma kuhusu dhana na umuhimu wa bima ya afya kwa kuyafikia makundi mbalimbali katika jamii; na kuendelea na mazungumzo na wadau mbalimbali kwa lengo la ukusanyaji wa rasilimali fedha kwa ajili ya kugharamia kundi la watu wasio na uwezo.

(d) Mpango wa Taifa wa Kudhibiti UKIMWI, Magonjwa ya Ngoni na Homa ya Ini (NASHCoP)

Mheshimiwa Spika, Mpango huu jumuishi wa kudhibiti UKIMWI, Magonjwa ya Ngoni na Homa ya Ini (*National AIDS, Sexually Transmitted Diseases (STI's) and Hepatitis Control Program - NASHCoP*) umetokana na kuhuishwa kwa uliokua Mpango wa Taifa wa Kudhibiti UKIMWI ulioanzishwa mwaka 1998. Lengo la huu mpango ni kuongeza wigo kwa kutoa huduma changamano kwa magonjwa haya matatu na kwa watu wote hapa nchini.

Mheshimiwa Spika, Imebainika kuwa jukumu kuu la mpango ni kutoa miongozo ya kitaalamu katika kudhibiti Virusi vya UKIMWI (VVU), Magonjwa ya Ngoni na Homa ya Iny pamoja na kuhakikisha huduma zinazotolewa zinazingatia miongozo ya kuzuia maambukizi mapya na kutoa huduma za tiba zenye ubora kwa wenye maambukizi. Katika kutekeleza jukumu hilo kuna malengo mbalimbali yaliyowekwa ambayo ni pamoja na kupunguza maambukizi mapya ya VVU, Magonjwa ya Ngoni na Homa ya Iny kutoka kwa mama kwenda kwa mtoto; kuimarisha huduma za uzuiaji, uchunguzi na upimaji wa VVU, Magonjwa ya Ngoni na Homa ya Iny; kupunguza vifo vitokanavyo na UKIMWI, Magonjwa ya Ngoni na Homa ya Iny; kupambana na vikwazo na kukosekana kwa usawa katika utoaji wa huduma za VVU, Magonjwa ya Ngoni na Homa ya Iny; na kuimarisha mifumo ya afya iliyo endelevu na stahimilivu katika utoaji wa huduma.

Mheshimiwa Spika, Licha ya Serikali kuchukua hatua mbalimbali kupambana na moja ya janga la kitaifa ambalo ni maradhi, kwa kuanzisha mpango jumuishi wa kudhibiti magonjwa haya matatu kwa wakati mmoja. Bado kuna changamoto ambazo zinahitaji utatuzi wa muda mfupi na muda mrefu ikiwa ni pamoja na ukosefu wa elimu kuhusu magonjwa hayo matatu na ufinyu wa bajeti ya fedha za ndani kwa ajili ya utekelezaji wa afua za kudhibiti magonjwa haya matatu.

(e) Mikakati na Mipango ya kuimarisha lishe nchini

Mheshimiwa Spika, Mpango jumuishi wa pili wa Kitaifa wa Lishe (*National Multisectoral Nutrition Action Plan - NMNP*) 2021/22 – 2025/26 umeendelea kutekelezwa ambapo kupitia mpango huo Serikali imetekeleza afua za lishe zilizothibitishwa kuwa na matokeo makubwa ili kukabiliiana na matatizo ya utapiamlo wa lishe duni (*under-nutrition*) na lishe ya kuzidi (*Obesity*).

Mheshimiwa Spika, Kamati imebaini kuwa afua za lishe zenye matokeo makubwa ni pamoja na kutoa matone ya Vitamin A na dawa za minyoo ya tumbo kwa watoto wenye umri chini ya miaka mitano; kutoa vidonge vya madini chuma na foliki; kutibu utapiamlo mkali; unyonyeshaji na ulishaji sahihi wa watoto; kutoa elimu ya lishe kwa jamii na kuimarisha mpango wa kuongeza virutubishi kwenye vyakula. Aidha, ipo mikakati mbalimbali iliyopangwa kutekelezwa na inayotekelezwa ili kuimarisha lishe nchini ikiwa ni pamoja na kuundwa kwa mpango wa Taifa wa lishe; kutoa elimu ya chakula na lishe kwa vijana balehe; kuhuisha sera ya chakula na lishe; kampeni ya mtu ni afya; na mpango jumuishi wa wahudumu wa afya ngazi ya jamii.

Mheshimiwa Spika, Kwa kuwa nchi yetu inakabiliwa na matatizo makuu matatu ya kilishe ambayo ni utapiamlo wa lishe pungufu, utapiamlo wa upungufu wa madini na vitamini pamoja na utapiamlo wa lishe ya kuzidi. Ni muhimu kwa Serikali kuweka nguvu na msisitizo zaidi katika

afua zinazoonekana kuleta matokeo chanya na makubwa kwa jamii ili kuwa na jamii yenye afya bora, isiyo na magonjwa yanayotokana na lishe duni na kuandaa kizazi chenye afya bora.

(f) Hali ya vifo vya watoto wachanga nchini

Mheshimiwa Spika, Kwa tafsiri ya kitaalamu watoto wachanga ni watoto waliozaliwa hai, wenye umri wa siku 0 hadi 28 toka kuzaliwa. Imebainika kuwa takribani asilimia 75 ya vifo vya watoto wachanga hutokea ndani ya siku 7 baada ya kuzaliwa na sababu kuu ya vifo hivyo ni kuzaliwa kabla ya wakati, changamoto ya upumuaji baada ya kuzaliwa na maambukizi.

Mheshimiwa Spika, Takwimu zinaonesha kuwa watoto wachanga 24 hufariki kwa kila vizazi hai 1000, hali hii inaashiria nchi kutofanya vizuri katika eneo hili hasa ikizingatiwa kwamba malengo ya dunia ya mwaka 2030 (*Sustainable Development Goals-SDG's*) kiashiria (*target*) namba 3.2 ni kupunguza vifo vya watoto wachanga hadi chini ya vifo 12 kwa kila vizazi hai 1000.

Mheshimiwa Spika, Licha ya jitihada mbalimbali kufanyika katika kuhakikisha vifo vya watoto wachanga vinapungua ili kufikia malengo ya kidunia ifikapo mwaka 2030, lakini bado vifo hivyo ni tatizo kubwa kwa jamii yetu kutokana na changamoto kadhaa zinazofifisha jitihada za kupunguza vifo hivyo ikiwemo uhaba wa vyumba maalum vya kulaza watoto wenye changamoto, upungufu wa

vifaa tiba na uhaba wa wataalam wa kuhudumia watoto wachanga. Hivyo ni muhimu kwa Serikali kuendeleza jitihada zitakazosaidia kwa kiasi kikubwa kutatua changamoto zinazojitokeza kwa ajili ya kufikia malengo ya kidunia.

(g) Huduma za Afya ya Akili

Mheshimiwa Spika, Huduma za afya ya akili hapa nchini zinatolewa kwa kuzingatia Sera, Miongozo na Sheria mbalimbali. Uratibu wa huduma hizi hufanyika kwa kufuata ngazi za usimamizi wa huduma za Afya ambapo Hospitali ya Taifa ya Afya ya Akili - Mirembe ndiyo imepewa hadhi ya kitaifa kama hospitali ya juu kabisa ya rufaa katika utoaji na usimamizi wa huduma za afya ya akili nchini.

Mheshimiwa Spika, Kumekua na ongezeko la matatizo ya afya ya akili nchini, hii ni kwa mujibu wa tafiti mbalimbali zilizofanyika ikiwemo tafiti ya hali ya viashiria hatarishi vya Magonjwa yasiyoambukiza uliofanyika mwaka 2023 (*STEPS Survey, 2023*) na kujumuisha hali ya afya ya akili. Imebainika kuwa asilimia 20.6 ya watu wazima miaka 18 hadi 69 walikuwa na dalili za ugonjwa wa sonona, kati yao wanaume ni asilimia 17.6 na wanawake ni asilimia 23.3. Tafiti hiyo pia inaonesha kuwa asilimia 11.4 ya watu wenye dalili za ugonjwa wa sonona wapo kwenye tiba na asilimia 12.9 wanapatiwa huduma za kisaikolojia. Aidha, asilimia 13.8 ya watu wote waliohojiwa katika tafiti hiyo walikuwa na hali ya kutaka kujiua ambapo asilimia 18.2 walikuwa

wanawake na asilimia 8.0 walikuwa wanaume. Kutokana na Taarifa hizi za kitafiti inaashiria ukubwa wa tatizo na mahitaji yaliyopo katika jamii yetu.

Mheshimiwa Spika, Katika kutatua matatizo ya afya ya akili na kuhakikisha jamii inakua salama, kumekua na mikakati mbalimbali ambayo imekua ikitekelezwa na imeleta matokeo chanya na ya moja kwa moja kwa jamii. Matokeo hayo ni kama vile kuongeza upatikanaji wa huduma kupitia ujenzi na ukarabati wa majengo ya kliniki za methadone; kuongezeka kwa idadi ya wataalam wa afya ya akili; kuimarika kwa uratibu wa huduma za afya ya akili kupitia kuundwa kwa bodi ya taifa ya afya ya akili; na kuimarika kwa huduma za afya ya akili na msaada wa kisaikolojia wakati wa majanga/maafa.

Mheshimiwa Spika, Pamoja na matokeo hayo, bado kuna changamoto kadhaa zinazosababisha jamii kushindwa kupata huduma inavyopaswa na kushindwa kuondokana na tatizo hilo. Changamoto hizo ni pamoja na kuwepo kwa gharama kubwa za huduma za afya ya akili kwa taasisi na wananchi kwani wananchi wengi wameshindwa kumudu gharama za matibabu hivyo kukosa huduma stahiki; na kuwepo kwa uhaba wa rasilimali watu kama madaktari bingwa wa afya ya akili.

Mheshimiwa Spika, Kwenye jamii yoyote na nchi kwa ujumla, kuwa na afya njema ya akili ni hitaji na ni rasilimali ya thamani sana kwa kila mwananchi. Bila afya njema ya akili ni vigumu mtu kufanya kazi, kufurahia maisha na

kufanikisha malengo yake kwani afya njema huchangia moja kwa moja katika uwezo wa mtu wa kuzalisha mali, kuishi kwa furaha, na kuwa na maisha yenye tija. Hivyo, mikakati madhubuti na ya upesi inahitajika kama sehemu ya njia za kutatua tatizo la afya ya akili kwenye jamii.

(h) Mpango wa Taifa wa Kudhibiti Malaria

Mheshimiwa Spika, Mpango huu ulianzishwa mahususi mwaka 1990 kwa ajili ya kuratibu na kusimamia shughuli za udhibiti wa Malaria nchini ili kuweza kufikia malengo ya kutokomeza Malaria ifikapo mwaka 2030. Kwa sasa Serikali ipo katika utekelezaji wa mpango mkakati wa Malaria wa sita wa mwaka 2021 hadi 2025, ambao umelenga kupunguza kiwango cha maambukizi ya Malaria kutoka asilimia 7.5 mwaka 2017 hadi kufikia kiwango cha chini ya asilimia 3.5 ifikapo mwaka 2025 na hatimae kutokomeza ugonjwa huo nchini ifikapo mwaka 2030.

Mheshimiwa Spika, Mafanikio mbalimbali yaliyotokana na mapambano dhidi ya Malaria yamechochewa na kuwepo kwa mpango wa kudhibiti Malaria nchini. Mafanikio yaliyobainika ni kama ifuatavyo: -

- (i) Kupungua kwa maambukizi ya Malaria kutoka asilimia 14.8 mwaka 2015 hadi kufikia asilimia 8.1 mwaka 2023; na
- (ii) Kupungua kwa vifo vitokanavyo na Malaria kutoka vifo 6,311 mwaka 2015 hadi kufikia vifo 1,954 mwaka 2023.

Mheshimiwa Spika, Pamoja na mafanikio hayo yaliyotokana na utekelezaji wa mpango, Kamati imebaini uwepo wa changamoto mbalimbali ambazo ni: -

- (i) Upungufu wa fedha kwa ajili ya utekelezaji wa afua muhimu za Malaria, ikiwemo afua ya utumiaji wa viua viluwiluwu (*biolarviciding*) na upulizaji wa dawa za kuua wadudu ndani ya nyumba (*indoor residual spraying*);
- (ii) Ukosefu wa elimu ya kutosha kwa jamii kuhusu njia za udhibiti wa Malaria; na
- (iii) Matishio ya kibaiolojia kama vile usugu wa vimelea vya malaria dhidi ya dawa na usugu wa mbu dhidi ya viuatilifu aina ya pareto.

Mheshimiwa Spika, Ni muhimu kwa Serikali kuendelea na jitihada mbalimbali zenye matokeo chanya katika kudhibiti Malaria ili kuweza kufikia malengo ya dunia ya kutokomeza Malaria ifikapo mwaka 2030.

(i) Hospitali za Rufaa za Mikoa, Kanda na Taifa

Mheshimiwa Spika, Kamati katika kutekeleza majukumu yake, ilifanikiwa kutembelea na kukagua utendaji kazi wa baadhi ya Hospitali za Rufaa za Mikoa, Kanda na Taifa. Hospitali zilizotembelewa ni pamoja na Hospitali ya Rufaa ya Kanda ya Mbeya, Hospitali ya Rufaa ya Kanda ya Chato, Hospitali ya Rufaa ya Kanda ya Ziwa – Bugando, Hospitali ya Rufaa ya Kanda ya Kati – Benjamin Mkapa, Hospitali ya Rufaa ya Mkoa wa Mwanza, Hospitali ya Rufaa

ya Mkoa wa Geita, Hospitali ya Rufaa ya Mkoa wa Arusha, Hospitali ya Rufaa ya Mkoa wa Manyara, Hospitali ya Rufaa ya Mkoa wa Mbeya, Hospitali ya Rufaa ya Mkoa wa Iringa, Hospitali ya Rufaa ya Amana – Dar es Salaam, Taasisi ya Saratani Ocean Road (ORCI), Taasisi ya Moyo ya Jakaya Kikwete (JKCI), Taasisi ya Tiba ya Mifupa na Ubongo (MOI) na Hospitali ya Taifa Muhimbili.

Mheshimiwa Spika, Imebainika kuwa kazi kubwa imefanyika na inaendelea kufanyika hasa katika uboreshaji na uimarishaji wa miundombinu ya kutolea huduma kama vile ujenzi wa majengo na usimikaji wa mifumo ya TEHAMA; na upatikanaji wa vifaa tiba vya kisasa vya kibingwa na ubingwa bobenzi. Hali hiyo huchangia kupatikana na kutolewa kwa huduma bora za afya zinazowanufaisha wananchi. Aidha, kumekua na watanzania wenye moyo wa upendo na wazalendo kwa nchi yao wanaojitoa kuisaidia jamii kwa kukamilisha baadhi ya miundombinu ya huduma za afya kwa fedha zao binafsi kama ujenzi wa jengo la huduma za Saratani katika Hospitali ya Rufaa ya Mkoa wa Arusha kutoka kwa Spanish Tiles Limited and Karibu Camps Limited na ujenzi wa jengo la kituo cha damu salama na vifaa vyake, wodi maalumu ya kisasa (V.I.P), wodi ya kisasa ya watoto wachanga yenye vitanda 60, jengo la kisasa la wagonjwa mahututi (ICU) lenye vitanda 8 na jengo la karakana ya viungo bandia pamoja na vifaa vyake katika Hospitali ya

Rufaa ya Mkoa wa Iringa kutoka kwa Asas Group of Companies Limited.

Mheshimiwa Spika, Licha ya jitihada mbalimbali zinazofanyika kuboresha huduma za afya kwenye Hospitali hizo, lakini bado kuna changamoto kadhaa zinazosababisha huduma kutokutolewa kwa kiwango kinachotakiwa. Miongoni mwa changamoto hizo ni pamoja na: -

- (i) Uhaba wa watumishi;
- (ii) Uhaba wa majengo kwa ajili ya kutolea huduma; na
- (iii) Ufinyu wa maeneo kwa ajili ya ujenzi wa miundombinu ya kutolea huduma.

Mheshimiwa Spika, Hali hii inahitaji jitihada madhubuti ambazo zitatatua moja kwa moja changamoto hizo ili kuzidi kuimarisha zaidi huduma zinazotolewa katika Hospitali za Rufaa nchini.

(j) Uimarishaji wa huduma za Matibabu ya Kibingwa na Ubingwa Bobezi

Mheshimiwa Spika, Huduma za matibabu ya kibingwa na ubingwa bobezi zimeendelea kuimarishwa kwa kiwango kikubwa nchini, kwani zimekua zikitolewa na kupatikana katika Hospitali za Rufaa za Mikoa, Hospitali za Rufaa za Kanda, Hospitali maalumu na Hospitali ya Taifa. Miongoni mwa huduma hizo ni pamoja na uanzishaji wa huduma ya uvunaji, utunzaji na upandikizaji wa chembechembe na

viungo vya mwili wa binadamu zinazolenga kusaidia na kuokoa maisha ya wananchi.

Mheshimiwa Spika, Uanzishaji wa huduma hii unawarahisishia wananchi wenye mahitaji kupata huduma ndani ya nchi ambapo gharama si kubwa ukilinganisha na nje ya nchi kama ilivyokuwa awali. Aidha, upatikanaji wake utachangia kuongeza mapato ndani ya nchi kwa kuwa gharama za matibabu ambazo zingelipwa nje ya nchi sasa zitabaki ndani ya nchi. Vilevile, uanzishwaji wa huduma hii unachochea tiba utalii ambapo watu kutoka nchi nyingine hutembelea nchini kwa lengo la kupata matibabu jambo linalochangia kukua kwa tiba utalii.

Mheshimiwa Spika, Kwa kuzingatia umuhimu na faida za utoaji wa huduma hizi nchini, ni muhimu sasa Serikali iweke mazingira mazuri ya utoaji na upatikanaji wa huduma hii kwa kuhakikisha kunakuwepo na Sheria zinazosimamia utoaji wa huduma ya uvunaji, utunzaji na upandikizaji wa chembechembe na viungo vya mwili wa binadamu zitakazozingatia usalama na maadili ya kibinadamu.

2.3.4 Uchambuzi wa Taarifa za Utendaji wa Tume ya Kudhibiti UKIMWI Tanzania (TACAIDS)

Mheshimiwa Spika, Uchambuzi wa Taarifa za utendaji ulifanyika kwa kuonisha hali ya utendaji na uendeshaji wa shughuli za Tume kwa upande mmoja na matarajio ya wananchi, Ilani ya CCM, Mpango wa Taifa wa Maendeleo wa Miaka Mitano, Sera

na Sheria kwa upande mwingine. Matokeo ya uchambuzi huo yanaonesha masuala yaliyojitokeza kama ifuatavyo: -

(a) Mkakati wa Tano wa Taifa wa Kudhibiti UKIMWI Tanzania 2021/22 – 2025/26

Mheshimiwa Spika, Katika kudhibiti UKIMWI, kumekua na utekelezaji wa Mikakati mbalimbali ambayo huratibiwa na Ofisi ya Waziri Mkuu (Sera, Bunge na Uratibu). Kwa sasa unatekelezwa Mkakati wa Tano wa Taifa wa Kudhibiti UKIMWI ambao uliandaliwa kuwezesha utekelezaji wa mwitikio shirikishi wa Taifa wa Kudhibiti UKIMWI nchini. Mkakati huo umekua na malengo mbalimbali ikiwemo kupunguza idadi ya maambukizi mapya kutoka 61,281 mwaka 2021 hadi kufikia maambukizi 15,000 mwaka 2026; kupunguza maambukizi kutoka kwa mama kwenda kwa mtoto hadi kufikia chini ya asilimia 5 mwaka 2026 kutoka asilimia 7.9 mwaka 2021; kupunguza idadi ya vifo vinavyotokana na UKIMWI kutoka vifo 32,639 mwaka 2021 hadi vifo 17,913 mwaka 2026; kutokomeza unyanyapaa na ubaguzi dhidi ya Watu Wanaoishi na Virusi vya UKIMWI (WAVIU) ifikapo mwaka 2026; na kufikia shabaha za kimataifa za asilimia 95-95-95 zinazohusu kupima na kutibu ifikapo mwaka 2026.

Mheshimiwa Spika, Tangu kuanza kutekelezwa kwa Mkakati huo ambao umetekelezwa kwa miaka minne mpaka sasa, imebainika kuwepo kwa matokeo chanya kwa jamii ambayo ni: -

- (i) Kupungua kwa idadi ya maambukizi mapya ya Virusi vya UKIMWI (VVU) kutoka maambukizi 61,281 mwaka 2020 hadi maambukizi 60,000 mwaka 2023;
- (ii) Kupungua kwa idadi ya vifo vitokanavyo na UKIMWI kutoka vifo 32,639 mwaka 2020 hadi vifo 25,000 mwaka 2023;
- (iii) Kupungua kwa kiwango cha ubaguzi na unyanyapaa utokanao na VVU kutokana na elimu ambayo imeendelea kutolewa kwa jamii na wadau mbalimbali;
- (iv) Kupungua kwa kiwango cha maambukizi ya VVU kutoka kwa mama kwenda kwa mtoto kutoka asilimia 7.9 mwaka 2020 hadi asilimia 7.0 mwaka 2023; na
- (v) Kufikia shabaha ya pili kwa asilimia 98 kati ya shabaha tatu za kimataifa za asilimia 95-95-95, ambapo shabaha ya pili inahusu waliotambua hali zao kuwa kwenye huduma ya tiba na matunzo.

Mheshimiwa Spika, Katika safari yoyote yenye mafanikio hapakosi kuwa na changamoto, hii ni kwa nukuu ya methali isemayo **“hakuna mashaka yasiyo na mtihani”**. Changamoto kadhaa zimebainika katika utekelezaji wa mkakati huo, ambazo ni: -

- (i) Kuongezeka kwa maambukizi ya VVU kwa makundi maalumu na maeneo yenye vichocheo zaidi vya maambukizi wakiwemo wachimbaji wa madini, wavuvi, waendesha pikipiki (bodaboda), madereva

wa magari ya masafa marefu, wajidunga, vijana walio kati ya miaka 15 - 24;

- (ii) Kuwepo kwa mwamko mdogo wa watu kujitokeza kupima na kujua hali zao za maambukizi hali inayochangia kuchelewa kufikia shabaha ya asilimia 95 ya kwanza; na
- (iii) Kuwepo kwa visa vya VVU kutoka kwa mama kwenda kwa mtoto.

Mheshimiwa Spika, Jitihada madhubuti zinahitajika katika mapambano dhidi ya UKIMWI ikiwemo za kutatua changamoto zilizobainika wakati wa utekelezaji wa mkakati huo. Aidha, utatuzi wa changamoto hizo utaleta matokeo chanya na ya moja moja ikiwa ni pamoja na kuutokomeza UKIMWI nchini ifikapo mwaka 2030.

(b) Utekelezaji wa afua za Virusi vya UKIMWI (VVU) na UKIMWI kutoka kwa Mashirika yasiyo ya Kiserikali

Mheshimiwa Spika, Udhibiti wa maambukizi ya VVU na UKIMWI umekua ukifanyika kwa ushirikiano baina ya Serikali na taasisi/mashirika yasiyo ya kiserikali. Kumekua na mikakati mbalimbali inayounganisha mipango kazi ya wadau wa VVU na UKIMWI ili kuchangia katika kufikia malengo yaliyowekwa Kitaifa. Mikakati hiyo ni zana inayotumiwa na Serikali na wadau wa maendeleo katika kufuatilia utekelezaji wa mwitikio wa VVU na UKIMWI kwa mujibu wa sera na sheria.

Mheshimiwa Spika, Imebainika kuwa kwa kiwango kikubwa fedha za utekelezaji wa afua za Virusi vya UKIMWI kama vile afua ya tohara kwa wanaume, kinga, tiba na matunzo ya VVU, usambazaji wa kondomu na utoaji wa elimu kuhusu maambukizi ya VVU zimekua zikitolewa na wafadhili mbalimbali kutoka nje ya nchi. Wafadhili haoni pamoja na Serikali ya watu wa Marekani kupitia Mfuko wa dharura wa Rais wa Marekani wa kupambana na UKIMWI (PEPFAR) na Mfuko wa Dunia wa UKIMWI, Kifua Kikuu na Malaria (GFATM). PEPFAR imekua ikitoa fedha za kutekeleza afua hizo kupitia mashirika yasiyo ya kiserikali na wakala (Agencies) ambazo ni *Centre for Disease Control (CDC)*, Shirika la Marekani la Maendeleo ya Kimataifa (USAID), *Department of Defence (DOD)*. Miongoni mwa mashirika yasiyo ya kiserikali yanayotekeleza afua za VVU na UKIMWI nchini ni pamoja na *Management and Development for Health (MDH)*; *The Henry Jackson Foundation Medical Research International (HJFMRI)*; *International Centre for Aids Care and Treatment Programs (ICAP)*; *Tanzania Health Promotion Support (THPS)*; *Elizabeth Glaser Paediatric AIDS Foundation (EGPAF)*; na *Family Health International (FHI360)*.

Mheshimiwa Spika, Mashirika hayo yanatekeleza afua za VVU na UKIMWI kwa kuzingatia Mkakati wa Tano wa Kudhibiti UKIMWI nchini pamoja na Mkakati wa ushirikishaji mashirika yasiyo ya kiserikali katika mwitikio wa kitaifa wa UKIMWI (*NGO Engagement Strategy for National HIV*

Response). Ushiriki wa mashirika yasiyo ya kiserikali umekua na manufaa makubwa sana kwa jamii na nchi kwa ujumla ambapo nchi imepiga hatua kubwa katika kupunguza maambukizi ya UKIMWI kufikia asilimia 4.4 kwa mujibu wa *Tanzania Health Impact Survey (THIS) 2022-2023* kutoka asilimia 5.0 mwaka 2016-2017, lengo likiwa ni kutokomeza UKIMWI ifikapo mwaka 2030.

Mheshimiwa Spika, Ni dhahiri kwamba mashirika yasiyo ya kiserikali ikiwemo yale yenye asili ya Tanzania yanatekeleza afua za VVU na UKIMWI kwa kutegemea fedha za wafadhili, hali hii sio nzuri kwa wadau hao na nchi kwa ujumla kwani inasababisha utegemezi uliokithiri. Aidha, utegemezi huo unaliweka Taifa katika sintofahamu ikiwa wafadhili wataacha kutoa fedha hizo na hivyo Taifa kukosa uhakika wa fedha za mapambano endelevu dhidi ya VVU na UKIMWI.

(c) Ujumuishaji wa Masuala ya UKIMWI (*mainstreaming*) kwenye Taasisi na Sekta za Umma

Mheshimiwa Spika, Kifungu cha 88(g) cha Ilani ya Uchaguzi ya Chama cha Mapinduzi, 2020 – 2025 kinasema kuhusu kuhuisha na kujumuisha masuala ya UKIMWI (*mainstreaming*) kwenye taasisi na sekta zote ambazo zina mazingira yenye vichochezi vikuu vya UKIMWI, zikiwemo sekta ya ujenzi, uchukuzi, uvuvi na madini. Katika kufuatilia namna Serikali inatekeleza suala la ujumuishaji wa masuala ya UKIMWI kwenye Taasisi na Sekta za Umma, imebainika kuwa kuna hatua mbalimbali zimekua zikichukuliwa

kwenye Sekta ya Uvuvi, Madini, Viwanda na kwenye jeshi la Magereza ambazo zimekuwa chachu katika mapambano dhidi ya UKIMWI.

Mheshimiwa Spika, Lengo la kujumuisha masuala ya UKIMWI kwenye taasisi na sekta za umma ni kuimarisha juhudi za kudhibiti UKIMWI kwa kuunganisha nguvu za sekta mbalimbali. Licha ya kujumuisha masuala ya UKIMWI katika Taasisi na Sekta za Umma, bado kuna changamoto za kitaasisi na kisekta zinazojitokeza katika udhibiti wa UKIMWI zinazosababisha malengo kutofikiwa kikamilifu. Miongoni mwa changamoto hizo ni ufinyu wa bajeti katika utekelezaji wa mkakati wa kudhibiti maambukizi ya VVU, Kifua Kikuu na Magonjwa yasiyoambukiza; ukosefu wa elimu ya kutosha kuhusu maambukizi ya VVU hasa kwa jamii za wavuvi, uhaba wa watumishi wa afya katika jeshi la magereza na ushirikiano usioridhisha kati ya sekta na Tume ya kudhibiti UKIMWI Tanzania ambao ndio waratibu wa shughuli za udhibiti wa maambukizi ya VVU na UKIMWI nchini.

Mheshimiwa Spika, Ili kufikia malengo ya kidunia ya kutokomeza UKIMWI ifikapo mwaka 2030, zinahitajika jitihada madhubuti kwa kila sekta kushiriki mapambano dhidi ya UKIMWI. Hivyo ni rai ya Kamati kwamba Serikali ihakikishe inasimamia vyema taasisi na sekta zake ziweze kushiriki kikamilifu ili kupata nguvu ya pamoja kama Taifa katika udhibiti wa janga hilo.

SEHEMU YA TATU

3.0 MAONI NA MAPENDEKEZO

3.1 Maelezo ya Jumla

Mheshimiwa Spika, Maoni na Mapendekezo ya Taarifa hii yamezingatia nyenzo muhimu ikiwemo Katiba ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania 1977, Dira ya Maendeleo ya Taifa 2025, Sera ya Afya ya Mwaka 2007, Ilani ya Uchaguzi 2020 – 2025, Mpango Mkakati wa 5 wa Sekta ya Afya, Mpango wa Maendeleo wa Taifa wa Miaka mitano 2021/22 – 2025/26 na Malengo ya Maendeleo Endelevu (lengo namba 3).

Mheshimiwa Spika, Kamati inaipongeza Serikali kwa kuendelea kusimamia upatikanaji na utolewaji wa huduma za Afya zenye ubora na usawa kwani kwenye jamii yoyote na nchi kwa ujumla, kuwa na afya njema ni hitaji na ni rasilimali ya thamani kwa kila mwananchi. Bila afya njema ni vigumu mtu kufanya kazi, kufurahia maisha na kufanikisha malengo yake kwani afya njema huchangia moja kwa moja katika uwezo wa mtu wa kuzalisha mali, kuishi kwa furaha, na kuwa na maisha yenye tija. Hata hivyo, katika safari yoyote yenye mafanikio hapakosi kuwa na changamoto, hii ni kwa nukuu ya methali *isemayo* **“hakuna mashaka yasiyo na mtihani”**. Zipo changamoto mbalimbali zilizobainika ambazo utatuzi wake utasaidia kuboresha upatikanaji wa huduma bora za afya nchini. Kwa sababu hiyo, naomba kutoa mapendekezo ambayo Bunge lako Tukufu litayaazimia kwa ajili ya utekelezaji.

3.2 Wizara ya Afya

3.2.1 Kiwango kidogo cha utoaji wa fedha za miradi ya maendeleo

KWA KUWA, Fedha za ndani zilizoidhinishwa kwa ajili ya miradi ya maendeleo zimetolewa kwa kiwango kidogo cha asilimia 41 tu hadi kufika mwezi Disemba, 2024,

NA KWA KUWA, Kiasi hicho kidogo cha fedha pasipokuzingatia wakati kitaathiri utekelezaji bora wa miradi ya maendeleo iliyokusudiwa,

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba, Serikali itoe fedha zote zilizoidhinishwa kwa ajili ya miradi ya maendeleo kwa wakati ili miradi iliyokusudiwa ikamilike katika muda uliokusudiwa na kuwanufaisha wananchi.

3.2.2 Lishe Duni

KWA KUWA, Nchi yetu inakabiliwa na changamoto kuu tatu za kilishe ambayo ni utapiamlo wa lishe pungufu, utapiamlo wa upungufu wa madini na vitamini pamoja na utapiamlo wa lishe ya kuzidi,

NA KWA KUWA, Changamoto hii ya kilishe inasababisha jamii yetu kuwa na afya isiyo bora, jambo linalochangia kuongezeka kwa magonjwa yasiyoambukiza yanayotokana na lishe pungufu na lishe ya kuzidi,

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba, Serikali -

- (i) Itengeneze na itekeleze Mpango wa Taifa wa lishe kwa haraka ili kuboresha masuala ya lishe;

- (ii) longeze kasi ya kutoa elimu ya lishe kwa wananchi kupitia vyombo vya habari na mitandao mbalimbali ya kijamii;
- (iii) Ifanye tafiti zitakazosaidia kutoa majibu ya kutatua changamoto ya udumavu; na
- (iv) longeze virutubisho kwenye vyakula vinavyotumika katika maeneo yenye mikusanyiko ya watu wengi. Mfano Shuleni, Gerezani na kwenye vituo vya kulelea watoto yatima.

3.2.3 Uhaba wa Mtaji kwa Bohari Kuu ya Dawa (MSD)

KWA KUWA, Bohari Kuu ya Dawa kwa sasa inakabiliwa na uhaba wa mtaji wa **Shilingi bilioni 461.5**,

NA KWA KUWA, Kukosekana kwa mtaji huo kunasababisha Bohari kushindwa kutekeleza majukumu yake ya msingi kwa ufanisi,

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba, Serikali itoe mtaji wa **Shilingi bilioni 461.5** kwa Bohari kwa ajili ya kuendesha shughuli zake za msingi ambazo ni Uzalishaji, Ununuzi, Utunzaji na Usambazaji wa bidhaa za Afya.

3.2.4 Utekelezaji wa Sheria ya Bima ya Afya kwa wote

KWA KUWA, Kifungu cha 25(1) cha Sheria ya Bima ya Afya kwa wote kimetamka kuanzisha mfuko wa kugharamia bima ya afya kwa watu wasio na uwezo,

NA KWA KUWA, Jitihada kadhaa zimefanyika ikiwa ni pamoja na kubainisha vyanzo vya fedha za mfuko huo,

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba, Serikali iwashirikishe wadau kutoka sekta binafsi katika kuchangia fedha za mfuko wa kugharamia bima ya afya kwa watu wasio na uwezo.

3.2.5 Changamoto za Uendeshaji wa Mfuko wa Taifa wa Bima ya Afya (NHIF)

KWA KUWA, Mfuko wa Taifa wa Bima ya Afya umekua ukikumbwa na changamoto kadhaa kama vile -

- (i) Kupitwa wakati kwa sheria ya Mfuko (NHIF), Sura Namba 395;
- (ii) Uwepo wa udanganyifu katika matumizi ya bima ya afya; na
- (iii) Ongezeko la magonjwa yasiyo ya kuambukiza na gharama za matibabu yake.

NA KWA KUWA, Changamoto hizo husababisha athari hasi katika uendeshaji na usimamizi wa mfuko huo,

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba, Serikali -

- (i) Ifanye marekebisho ya Sheria ya NHIF, Sura Namba 395 ili kuitambua Sekta binafsi ya Afya ambayo ni mdau muhimu wa afya;
- (ii) limarishe mifumo ya TEHAMA ili kulipa watoa huduma za afya kwa wakati na kudhibiti udanganyifu wa matumizi ya bima ya afya; na
- (iii) kutoa elimu kwa jamii kuhusu umuhimu wa huduma ya bima ya afya na mtindo bora wa maisha kwa lengo la kukabiliana na magonjwa yasiyo ya kuambukiza.

3.2.6 Udhibiti wa UKIMWI, Magonjwa ya Ngonono na Homa Ya Ini

KWA KUWA, Jamii imekua ikikumbwa na kuathiriwa na ongezeko la maradhi kama UKIMWI, Magonjwa ya Ngonono na Homa ya Ini,

NA KWA KUWA, Jitihada mbalimbali zimefanyika ikiwemo kuundwa kwa mpango jumuishi wa kudhibiti magonjwa hayo kwa pamoja lakini bado hazijatoshesheleza kwani jamii imekua ikiathirika kwa kiasi kikubwa,

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba, Serikali -

- (i) Iweke mikakati ya kutenga fedha za ndani kwa ajili ya mapambano ya Magonjwa ya Ngonono na Homa ya Ini; na
- (ii) longeze kasi ya utoaji wa elimu kuhusu maambukizi ya Magonjwa ya Ngonono na Homa ya Ini.

3.2.7 Upungufu wa Rasilimali Watu

KWA KUWA, Sekta ya Afya inakabiliwa na upungufu wa rasilimali watu katika vituo vya kutolea huduma za afya nchini kwa kiwango cha **asilimia 55,**

NA KWA KUWA, Upungufu huo wa rasilimali watu umekuwa ukiathiri utoaji wa huduma bora za afya nchini,

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba, Serikali -

- (i) Itoe kipaumbele cha ajira kwenye Sekta hii muhimu ili huduma za afya ziweze kupatikana katika ngazi zote kwa wakati na katika ubora unaostahili;
- (ii) lendelee kutoa ufadhili wa masomo kwa wataalam wa afya ili kupata mafunzo ikiwemo mafunzo ya kibingwa na

ubingwa bobezi katika vyuo vikuu vya ndani na nje ya nchi; na

- (iii) Itoe kipaumbele cha ajira kwa wataalam wanaojitolea kutoa huduma za afya katika vituo mbalimbali vya kutolea huduma za afya nchini.

3.2.8 Ongezeko la Matatizo ya Afya ya Akili

KWA KUWA, Kumekuwana ongezeko kubwa la matatizo ya afya ya akili nchini,

NA KWA KUWA, Ongezeko hilo linasababisha jamii kushindwa kufanya kazi kwa ufanisi, kupungua kwa uwezo wa kuzalisha mali, kushindwa kuishi kwa furaha na kukosa maisha yenye tija,

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba, Serikali -

- (i) limarishe huduma za afya ya akili kwa kuhakikisha vituo vyote vya kutolea huduma za afya nchini vinawezeshwa kutoa angalau huduma za msingi za afya ya akili;
- (ii) Ihakikishe elimu ya afya ya akili inatolewa kwa jamii; na
- (iii) longeze watalaam wa kutoa huduma za afya ya akili.

3.2.9 Kurejesha Jukumu la Udhhibiti wa Chakula na Vipodozi kwa Mamlaka ya Dawa na Vifaa Tiba (TMDA)

KWA KUWA, Udhhibiti wa Chakula na Vipodozi ulihamishiwa katika Shirika la Viwango Tanzania - TBS kupitia marekebisho ya Sheria Sura Namba 219,

NA KWA KUWA, Chakula, Dawa na Vipodozi vinauhusiano mkubwa hivyo, kupelekwa kwa jukumu hilo chini ya Shirika la Viwango Tanzania (TBS) ambayo ni Taasisi isiyohusiana na

masuala ya afya hivyo kunaondoa dhana ya udhibiti unaozingatia athari za kiafya,

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba, Serikali irejeshe kwa Mamlaka ya Dawa na Vifaa Tiba (TMDA) udhibiti wa chakula na vipodozi kutoka Shirika la Viwango Tanzania (TBS) kwani bidhaa za chakula na vipodozi zinahusiana moja kwa moja na afya ya jamii.

3.2.10 Vifo vya watoto wachanga nchini

KWA KUWA, Takwimu za vifo vya watoto wachanga bado zipo juu kwa kiwango cha vifo 24 kwa kila vizazi hai 1000,

NA KWA KUWA, Jitihada mbalimbali zilizofanyika kupunguza vifo hivyo bado hazijatosheleza,

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba, Serikali: -

- (i) longeze wodi maalum (*NICU - Neonatal Intensive Care Unit*) katika vituo vya kutolea huduma za afya kwa ajili ya huduma za watoto wachanga;
- (ii) longeze vifaa tiba kwa ajili ya huduma za watoto wachanga; na
- (iii) longeze wataalam wa kuhudumia watoto wachanga.

3.2.11 Maambukizi ya Ugonjwa wa Malaria

KWA KUWA, Maambukizi ya Ugonjwa wa Malaria bado yapo juu sana kwa kiwango cha asilimia 8.1,

NA KWA KUWA, Maambukizi hayo yamekua yakisababisha athari mbalimbali ikiwemo vifo kwani kwa takwimu za mwaka

2023 imeonekana kulikuwa na vifo 1,954 vitokanavyo na Malaria,

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba, Serikali -

- (i) Itoe elimu kwa jamii kuhusu njia sahihi za udhibiti wa Ugonjwa wa Malaria; na
- (ii) Itenge fedha za ndani za kutosha kwa ajili ya utekelezaji wa afua muhimu za udhibiti wa Ugonjwa wa Malaria ikiwemo afua ya matumizi ya viudadudu na viua viluwiluwi.

3.2.12 Kukosekana kwa Sheria ya kusimamia huduma ya Uvunaji, Utunzaji na Upandikizaji wa Chembechembe na Viungo vya Mwili wa Binadamu

KWA KUWA, Huduma za uvunaji, utunzaji na upandikizaji wa chembechembe na viungo vya mwili wa binadamu hazina sheria rasmi,

NA KWA KUWA, Kufanyika kwa huduma hizo bila uwepo wa sheria rasmi kunaweza kusababisha athari hasi kwa jamii ikiwa ni pamoja na kukiukwa kwa haki za binadamu na kuibuka kwa biashara haramu ya viungo vya binadamu,

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba, Serikali ikamilishe mchakato wa kuandaa Sheria ya uvunaji, utunzaji na upandikizaji wa chembechembe na viungo vya mwili wa binadamu ili kuweka namna nzuri ya utoaji wa huduma hiyo kwa kulinda haki za binadamu, kuhakikisha usalama wa afya kwa wananchi na kuzuia biashara haramu ya viungo vya mwili wa binadamu.

3.3 Tume ya Kudhibiti UKIMWI Tanzania

3.3.1 Utegemezi wa fedha za wafadhili katika mapambano dhidi ya VVU na UKIMWI

KWA KUWA, Kiwango kikubwa cha utekelezaji wa afua za VVU na UKIMWI nchini hutegemea fedha za wafadhili kutoka nje ya nchi,

NA KWA KUWA, Ufadhili huo ukifikia ukomo unaweza kusababisha kwa kiasi kikubwa nchi kupunguza kasi ya kupambana na janga hilo kwa kukosa fedha za kutosha,

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba, Serikali itekeleze kikamilifu mpango wa uendeleu wa mwitikio wa VVU na UKIMWI nchini (*HIV Response Sustainability Roadmap*) ili kupata rasilimali endelevu za ndani katika mapambano dhidi ya VVU na UKIMWI bila kutegemea msaada kutoka kwa wafadhili.

3.3.2 Kuongezeka kwa Maambukizi ya VVU kwa Vijana Walio Kati ya Miaka 15 - 24

KWA KUWA, Matokeo ya utafiti wa viashiria vya UKIMWI Tanzania (THIS - 2022/2023) yameonesha kuna ongezeko kubwa la maambukizi ya VVU kwa kundi la vijana walio kati ya miaka 15 - 24,

NA KWA KUWA, Ongezeko hilo linahatarisha afya za vijana wengi na kufupisha ndoto zao kwa kupoteza maisha katika umri mdogo pale wanaposhindwa kuanza huduma za tiba na matunzo,

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba, Serikali -

- (i) Iongeze jitihada zaidi katika kutoa elimu kuhusu njia bora za kujikinga na maambukizi ya VVU kwa kuyafikia makundi maalum kama vile vijana; na
- (ii) Itoe elimu kuhusu umuhimu wa kuzingatia huduma za tiba na matunzo kwa vijana wanaogundulika kuwa na maambukizi.

3.3.3 Mwamko mdogo wa jamii kujitokeza kupima na kujua hali ya maambukizi

KWA KUWA, Kumekua na mwamko mdogo kwa wana jamii kujitokeza kupima na kujua hali zao, hasa kwa jamii zilizopo kwenye mazingira yenye vichochezi vikuu vya UKIMWI kama vile jamii za wavuvi na migodi,

NA KWA KUWA, Hali ya mwamko mdogo inachangia kuchelewa kufikia shabaha ya asilimia 95 ya kwanza, inayolenga watu wote wanaoishi na VVU kupima na kujua hali zao za maambukizi,

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba, Serikali iongeze kasi ya kutoa elimu na kuhamasisha wananchi kupima ili kujua hali zao za maambukizi kwani asilimia 95 ya kwanza bado ipo chini kwa asilimia 82.7.

3.3.4 Ujumuishaji wa Masuala ya UKIMWI (mainstreaming) kwenye Taasisi na Sekta za Umma

KWA KUWA, Ujumuishaji wa masuala ya UKIMWI kwenye taasisi na sekta za umma unakabiliwa na changamoto kama vile -

- (i) Ufinyu wa bajeti katika utekelezaji wa mkakati wa kudhibiti maambukizi ya VVU na UKIMWI; na
- (ii) Ushirikiano usioridhisha kati ya taasisi na sekta za umma pamoja na Tume ya kudhibiti UKIMWI Tanzania ambao ndio waratibu wa shughuli za udhibiti wa maambukizi ya VVU na UKIMWI nchini.

NA KWA KUWA, Changamoto hizo hufifisha jitihada za taasisi na sekta katika udhibiti wa maambukizi ya VVU na UKIMWI,

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba, Serikali -

- (i) Ihakikishe taasisi na sekta zake zinatenga fedha za kutosha kwa ajili ya kutekeleza mkakati wa kudhibiti maambukizi ya VVU; na
- (ii) Ihakikishe taasisi na sekta zake zinashirikiana kwa ukaribu na Tume ya Kudhibiti UKIMWI Tanzania katika kuratibu shughuli za udhibiti wa maambukizi ya VVU.

3.4 HITIMISHO

3.4.1 Shukrani

Mheshimiwa Spika, Napenda kukushukuru na kukupongeza kwa namna unavyoliongoza vyema Bunge letu Tukufu. Aidha, nakushukuru kwa fursa uliyonipa ya kuwasilisha Maoni na Mapendekezo ya Kamati.

Mheshimiwa Spika, Kwa huzuni na majonzi makubwa natoa pole kwako na kwa Bunge lako Tukufu kwa kuondokewa na mpendwa wetu, aliyekua Makamu Mwenyekiti wa Kamati hii na Mkurugenzi Mkuu Mteule wa Shirika la Afya Duniani (WHO) Kanda ya Afrika, Mhe. Dkt. Faustine Engelbert Ndugulile (Mb) aliyefariki tarehe 27 Novemba, 2024. Mwenyezi Mungu aipumzishe roho yake, Amina.

Mheshimiwa Spika, Nawashukuru sana Mheshimiwa Jenista Joackim Mhagama (Mb) - Waziri wa Afya pamoja na Mheshimiwa Dkt. Godwin Oloyce Mollel (Mb) Naibu Waziri wa Afya kwa ushirikiano wanaoipa Kamati wakati wote. Aidha, namshukuru Katibu Mkuu wa Wizara ya Afya, Dkt. Seif Abdallah Shekalage, Naibu Katibu Mkuu Ndg. Ismail Rumatila na Mganga Mkuu wa Serikali Dkt. Grace Elias Magembe pamoja na watendaji wote wa Wizara na Taasisi zake kwa ushirikiano ambao wamekuwa wakiipa Kamati.

Mheshimiwa Spika, Kipekee nawashukuru sana Wajumbe wa Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Afya na Masuala ya UKIMWI kwa ushirikiano mzuri ambao wananipa wakati wote.

Mheshimiwa Spika, Naomba kuwatambua majina yao kama ifuatavyo: -

1. Mhe. Elibariki Emmanuel Kingu, Mb - **MWENYEKITI**
2. Mhe. Aysharose Ndogholi Matembe, Mb - Mjumbe
3. Mhe. Bernadeta Kasabango Mushashu, Mb “
4. Mhe. Cecil David Mwambe, Mb “
5. Mhe. Christopher Olonyokie Ole Sendeka, Mb “
6. Mhe. Dkt. Christine Christopher Mnzava, Mb “
7. Mhe. George Ranwell Mwenisongole, Mb “
8. Mhe. Kassim Hassan Haji, Mb “
9. Mhe. Hassan Seleman Mtenga, Mb “
10. Mhe. Josephine Johnson Genzabuke, Mb “
11. Mhe. Juliana Daniel Shonza, Mb “
12. Mhe. Khalifa Mohamed Issa, Mb “
13. Mhe. Mohamed Lujuo Monni, Mb “
14. Mhe. Mrisho Mashaka Gambo, Mb “
15. Mhe. Seif Salum Seif, Mb “
16. Mhe. Shamsia Azizi Mtamba, Mb “
17. Mhe. Zubeida Khamis Shaib, Mb “
18. Mhe. Agness Mathew Marwa, Mb “
19. Mhe. Jacqueline Andrew Kainja, Mb “

Mheshimiwa Spika, Napenda kuwashukuru Watumishi wote wa Ofisi ya Bunge chini ya Uongozi wa Katibu wa Bunge Ndugu. Baraka I. Leonard kwa kuiwezesha Kamati kutekeleza majukumu yake vyema na kuhakikisha shughuli zote za Kamati zinatekelezwa kikamilifu.

3.4.2 Hoja

Mheshimiwa Spika, Naomba kutoa hoja kwamba, Bunge lako lipokee Taarifa ya Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Afya na

Masuala ya UKIMWI na likubali Maoni na Mapendekezo yote ya Kamati kama yalivyo.

Mheshimiwa Spika, Naomba kutoa hoja.

Elibariki Emmanuel Kingu, Mb

**MWENYEKITI WA KAMATI YA KUDUMU
YA BUNGE YA AFYA NA MASUALA YA UKIMWI**

04 Februari, 2025